

СУВ ХҶЖАЛИГИ КЕНГАШЛАРИ

Сув кенгашлари

Ўзбекистон Республикаси Сув кодексининг 16-моддаси сув ресурсларини бошқариш тизимида шаффофликни таъминлаш ва манфаатдор томонларни жалб этиш орқали коллегиял-маслаҳат органлари шаклида сув кенгашларини ташкил этишни тартибга солади. Ушбу модда Сув кодексининг асосий инновацион элементларидан бири бўлиб, сув ҳавзаларини интеграл бошқариш (IWRM – Integrated Water Resources Management) тамойилларига асосланган. Илмий жиҳатдан, модда сув ресурсларини самарали бошқариш учун илмий асосланган ёндашувларни, шу жумладан гидрологик моделлаштириш ва экотизимларни ҳимоя қилишни таъкидлайди. Амалий томондан эса у сув масалаларида қарор қабул қилиш жараёнида давлат органлари, нодавлат нотижорат ташкилотлари (ННТ), экспертлар ва олимларнинг иштирокини таъминлайди, бу эса сувдан фойдаланишда низоларни камайтириш ва ресурсларни оқилона тақсимлашга хизмат қилади.

Сув кодекси 16-моддасининг биринчи қисми сув кенгашларининг мақсади ва ташкилий шаклини белгилайди: сув ресурсларини бошқаришда шаффофликни таъминлаш ва манфаатдор тарафларни жалб этиш орқали республика, ҳавза ва ҳудудий даражаларда коллегиял-маслаҳат органлари шаклида сув кенгашлари ташкил этилади. Мазкур норма сув ресурсларининг глобал дефицити шароитида (Марказий Осиёда сув ресурсларининг 70% га яқини трансчегаравий дарёлардан ҳосил бўлади) илмий асосланган бошқарувни жорий этишни назарда тутди. Масалан, сув ҳавзаларини бошқариш тамойили («basin management») БМТнинг Сув ресурсларини интеграл бошқариш стратегиясига мувофиқ келади, бу эса сув сифати, миқдори ва экотизимларни ҳимоя қилишни бирлаштиради.

Бундан ташқари, сув кенгашлари амалиётда сувдан фойдаланиш лимитларини белгилаш, сув сифатини назорат қилиш ва низоларни ҳал этишда маслаҳатчи роль ўйнайди. Масалан, Ўзбекистонда сув дефицити туфайли фермерлар ва саноат корхоналари ўртасида низолар

юзага келади, бу ерда кенгашлар манфаатларни мувофиқлаштиришга ёрдам беради.

Модданинг иккинчи қисмида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Республика сув кенгаши ҳақида сўз юритилади. Республика даражасидаги кенгаш сув ресурсларининг миллий стратегиясини шакллантиришда илмий-тадқиқот ишларини (масалан, сув ресурсларини моделлаштириш ва прогнозлаштириш) жорий этишни таъминлайди. Бу Ўзбекистоннинг 2020 – 2030 йилларга мўлжалланган Сув ресурсларини ривожлантириш стратегиясига мувофиқ келади, унда сув самарадорлигини ошириш учун илмий асосланган чоралар кўзда тутилган.

Кенгашнинг Вазирлар Маҳкамаси ҳузурида ташкил этилиши унинг қарорларининг юқори даражада ижро этилишини таъминлайди. Масалан, сув ресурсларининг миллий ҳисоб-китобини юритиш ва бюджетни тақсимлашда бу намоён бўлади.

16-модданинг учинчи қисмига кўра, Республика сув кенгашининг таркибига сув ресурсларидан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш соҳасидаги ваколатли вазирликлар ва идораларнинг раҳбарлари киради. Республика сув кенгашининг таркибига нодавлат ташкилотлар вакиллари, айрим экспертлар ва олимлар ҳам киритилиши мумкин.

Таркибга олимлар ва экспертларни киритиш илмий-амалий ҳамкорликни кучайтиради, масалан, гидрология, экология ва иқтисодиёт соҳаларидаги экспертлар сув ресурсларининг сифати ва миқдорини илмий таҳлил қилишда иштирок этади. Бу сув ресурсларининг глобал ўзгариши шароитида долзарб аҳамият касб этади (иқлим ўзгариши туфайли сув дефицити 2030 йилгача 20 – 30% га ошиши мумкин).

ННТ вакиллариининг иштироки шаффофликни оширади, масалан, экологик ташкилотлар сувнинг ифлосланиши ҳолатларини кўриб чиқишда фойдали. Амалиётда бу кенгаш аъзоларининг таркиби кенгашнинг ўзи томонидан тасдиқланади.

Модданинг тўртинчи қисмида Ўзбекистон Республикасининг Бош вазири Республика сув кенгаши раиси эканлиги белгиланган. Раислик Бош вазирга берилиши кенгаш қарорларининг илмий асосланганлигини таъминлайди, чунки у миллий стратегияларни

мувофиқлаштиришда марказий ўрин тутди. Бу амалиётда кенгаш қарорларининг ижросини кучайтиради, масалан, сув ҳавзаларини ривожлантириш дастурини амалга оширишда.

Модданинг бешинчи қисмида эса Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлиги Республика сув кенгашининг ишчи органи эканлиги белгиланган. Ишчи орган сифатида вазирлик илмий-тадқиқот маълумотларини (масалан, сув ҳисоб-китоби ва мониторинги) тақдим этади. Вазирлик кенгашнинг кунлик фаолиятини таъминлайди, масалан, йиғилишларни тайёрлаш ва ҳисоботларни юритишда.

Шарҳланаётган модданинг олтинчи қисмида Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши ва вилоятлар ҳокимликлари ҳузурида ҳавза (ёки ҳудудий) сув кенгашлари ташкил этилади деб белгиланган. Ҳавза даражасидаги кенгашлар гидрологик ҳавзалар (масалан, Амударё ва Сирдарё) бўйича илмий ёндашувни жорий этади, бу трансчегаравий сув масалаларида муҳим. Хусусан, маҳаллий даражада сув ресурсларини самарали бошқаришни таъминлайди, масалан, бу вилоятларда сувдан фойдаланиш лимитларини белгилашда жуда муҳимдир.

16-модданинг еттинчи қисмига мувофиқ, ҳавза (ёки ҳудудий) сув кенгашининг таркибига сув ресурсларидан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш соҳасидаги ваколатли вазирликлар ва идораларнинг ҳудудий ташкилотлари раҳбарлари киради. Ҳавза (ёки ҳудудий) сув кенгашининг таркибига нодавлат ташкилотлар вакиллари, айрим экспертлар ва олимлар ҳам киритилиши мумкин. Таркибнинг кенгайтирилиши илмий экспертизани маҳаллий даражада жорий этади. ННТ иштироки маҳаллий низоларни ҳал этишда фойдали ҳисобланади.

Модданинг саккизинчи қисмига кўра, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши Раиси, вилоятлар ҳокимлари ҳавза (ёки ҳудудий) сув кенгашларининг раисларидир. Раислик маҳаллий раҳбарларга берилиши илмий-амалий ҳамкорликни кучайтиради, қарорларнинг маҳаллий ижросини таъминлайди.

Тўққизинчи қисмга мувофиқ, Қорақалпоғистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлиги, ирригация тизимларининг ҳавза бошқармалари ҳавза (ёки ҳудудий) сув кенгашларининг ишчи органларидир. Ишчи органлар илмий маълумотларни (мониторинг) тақдим этади ва кундалик фаолиятни бошқаради.

16-модданинг ўнинчи қисмида қайд этилганидек, туманлар (Қувасой шаҳри) ҳокимликлари ҳузурида туманлар сув кенгашлари ташкил этилади. Бунинг аҳамияти шундаки, биринчидан, туман даражасида маҳаллий сув масалаларини ҳал этади, иккинчидан, қишлоқ хўжалигида сувдан фойдаланишни назоратини таъминлайди.

Мазкур модданинг ўн биринчи қисми туманлар сув кенгашларининг таркибини белгилайди. Яъни туманлар сув кенгашларининг таркибига сув ресурсларидан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш соҳасидаги ваколатли вазирликлар ва идораларнинг туман ташкилотлари раҳбарлари киради. Туманлар сув кенгашларининг таркибига нодавлат ташкилотлар вакиллари, айрим экспертлар ва олимлар ҳам киритилиши мумкин. Таркиб илмий экспертизани маҳаллий даражада амалга оширади ва маҳаллий манфаатларни ҳимоя қилади.

Шарҳланаётган модданинг ўн иккинчи қисмига кўра, тегишли туман (Қувасой шаҳри) ҳокими туман сув кенгашининг раисидир. Бу ваколат илмий-амалий мувофиқлаштиришни таъминлайди ҳамда қарорларнинг туман даражасида ижросини таъминлашга хизмат қилади.

Ўн учинчи қисмга кўра, Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлигининг туман ташкилоти ёки туманнинг сув хўжалиги объектларини бошқаришни амалга оширувчи ташкилот туман сув кенгашининг ишчи органидир. Ишчи орган сувга оид маълумотларни тақдим этади ва сув амалиётидаги ишларни бошқаради.

Модданинг ўн тўртинчи қисмида Республика, ҳавза, ҳудудий сув кенгаши тўғрисидаги низом ва иш регламенти тегишли Кенгаш йиғилишида тасдиқланиши жуда муҳимдир. Низом илмий-амалий жиҳатдан асосланган регламентни таъминлайди. Бу эса ўз навбатида, сув кенгашларининг мустақиллигини оширади, буни йиғилишларда низом тасдиқланишида ва бошқа шу кабиларда кўриш мумкин.

Хулоса сифатида шунини таъкидлаш жоизки, Сув кодексининг 16-моддаси сув бошқарувининг замонавий моделларини жорий этишга хизмат қилади, бу Ўзбекистоннинг сув хавфсизлигини таъминлашда муҳим қадамлардан бири бўлиб ҳисобланади.

Сув олиш квотаси

Ўзбекистон Республикаси Сув кодексининг 4-моддасига мувофиқ, сув олиш квотаси деб сув етказиб берувчи ташкилотларга ва сувдан фойдаланувчиларга бир неча йил учун ажратиладиган сув ҳажмига айтилади.

Миллий қонунчилигимизда сув ресурслари умуммиллий бойлик сифатида белгиланган ва улардан оқилона ва самарали фойдаланиш давлат томонидан тартибга солинади. Шу муносабат билан сув олиш квоталари қўлланилиши муҳим механизм ҳисобланади. Сув олиш квоталари манбалар, ҳудудлар ва иқтисодиёт тармоқлари бўйича ажратилади. Бу тушунча ҳуқуқий жиҳатдан қуйидагича таҳлил этилиши мумкин.

Биринчидан, сув олиш квоталарини ажратиш давлат органларининг сув ресурсларидан фойдаланишни тартибга солишдаги ваколатлари доирасида амалга оширилади. Сув кодекси ва Вазирлар Маҳкамасининг тегишли қарорларига мувофиқ, сув ресурслари бир қатор манбалар – ер ости ва ер усти сувлари, омборлар, каналлар ва дарёлардан ташкил топган. Шу боис сув олиш квоталари айнан ушбу манбалардан қандай миқдорда сув олинishi мумкинлигини белгилайди. Бу ҳуқуқий жиҳатдан сувдан оқилона фойдаланиш ва сувнинг барқарорлигини таъминлайди.

Иккинчидан, ҳудудлар бўйича квоталар тақсимои гидрографик ва экологик ҳўжалик шартларини ҳисобга олиб амалга оширилади. Масалан, сув кам ёки сув ресурслари заиф ҳудудларда квоталар чекланиши мумкин, бу сув таъминотининг хавфсизлиги ва атроф-муҳит муҳофазасини таъминлайди. Шунингдек, ҳар бир ҳудудда сув ресурсларидан фойдаланишнинг оптимал режимини белгилаш маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органлари ва сув ҳўжалиги органлари ваколати доирасида амалга оширилади. Сув кодексининг 6-моддасида сув ресурсларини бошқариш ва улардан фойдаланишнинг ҳавза ҳамда маъмурий-ҳудудий принципларини уйғунлаштириш назарда тутилган.

Учинчидан, иқтисодиёт тармоқлари бўйича квоталар ажратилиши саноат, қишлоқ ҳўжалиги, энергетика ва аҳоли эҳтиёжларини мувофиқлаштириш механизмидир. Мисол учун, қишлоқ

хўжалиги учун сув олиш қўшимча нормативлар асосида белгиланади, бу эса суғориладиган ер майдони ва агротехника талабларига мувофиқ келади. Саноат тармоқлари учун эса сув ресурсларидан самарали фойдаланиш ва чиқинди сувларнинг экологик талабларга мувофиқ қайта ишланиши асосий шарт ҳисобланади.

Сув олиш квоталарини манбалар, ҳудудлар ва иқтисодиёт тармоқлари бўйича ажратиш ҳуқуқий жиҳатдан сувдан оқилона фойдаланиш, экологияни муҳофаза қилиш ва иқтисодий фаолиятни мувофиқлаштириш механизмидир. Бу механизм давлат органлари томонидан қонунчилик ва норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар асосида амалга оширилади, шу тариқа умуммиллий бойлик бўлган сув ресурсларининг барқарорлиги таъминланади.

Ўзбекистонда сув ресурсларидан фойдаланишни тартибга солишда сув олиш квоталарини ажратиш муҳим аҳамиятга эга бўлиб, бу жараёнда фақат қишлоқ хўжалиги, саноат ёки сув таъминоти эҳтиёжлари эмас, балки экологик ва санитария талаблари ҳам ҳисобга олинади. Санитария ва экологик мақсадлар учун сувни чиқариб юбориш талаблари деганда, сув олиш жараёнида сув ҳавзасининг биологик хилма-хиллиги, сув сифати, сув объектлари атрофидаги экотизимлар ва инсон соғлиғи билан боғлиқ хавфлар ҳисобга олинади.

Санитария талаблари доирасида сувни чиқариб юбориш миқдори инсон саломатлиги ва аҳоли учун хавфсиз бўлиши керак. Шу мақсадда сувдан фойдаланиш объектлари учун қатор санитар-гигиена нормалари, масалан, микробиологик ва химиявий таркибга оид меъёрлар белгиланади. Шу билан бирга, экологик мақсадлар сув ҳавзасининг сув сифатини барқарор сақлаш, биологик ресурсларни муҳофаза қилиш, сувнинг табиий миқдорини бузмаслик ва сув ҳавзаси атрофидаги экотизимни муҳофаза қилиш билан боғлиқ. Масалан, суғориладиган ерлар учун сув олиш квотаси белгиланганда сув чиқаришнинг ҳудудий ва мавсумий лимитлари белгиланиши мумкин, бу сув ҳавзасининг чуқурлиги, сув балансини сақлаш ва экотизимни барқарор ривожлантириш учун муҳим. Ҳуқуқий жиҳатдан, санитария ва экологик талабларни инобатга олмасдан сув олиш квотасини белгилаш ҳуқуқбузарлик ҳисобланади ва қонунчилик бўйича жавобгарликка сабаб бўлиши мумкин. Масалан, Сув кодексининг 30-моддасида сувдан ва сув объектларидан фойдаланиш ҳамда уларни

муҳофаза қилишнинг ҳавза (ёки ҳудудий) режаларини ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш тартиби келтириб ўтилган. Шунга кўра сувдан фойдаланиш режаларини тасдиқлашда экологик хавфсизлик ва санитария талабларини таъминлаш мажбурияти белгиланган. Бу орқали давлат сув ресурсларидан фойдаланишни самарали ва оқилона назорат этиб, сув объектларини зарарли таъсирлардан ҳимоя қилади. Шу билан бирга, қўлланиладиган меъёрлар доимий мониторинг ва назорат тизимлари билан қўллаб-қувватланади. Мазкур механизмлар сув чиқариб юборишни референт нормалардан ортмаган ҳолда амалга ошириш ва сувдан фойдаланувчилар учун ҳам қонуний ва экологик барқарор шароит яратиш имконини беради.

Сув олиш квоталарини ажратишда санитария ва экологик мақсадлар учун сувни чиқариб юбориш талабларини ҳисобга олиш – бу нафақат қонуний талаб, балки сув ресурсларини барқарор бошқаришнинг асосий шартидир. Бу меъёрлар давлат томонидан белгиланган ҳуқуқий асосларга таянади ва сув объектларини муҳофаза этиш ҳамда инсон соғлиғини ҳимоя қилишда муҳим аҳамиятга эга.

Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш ва аҳолини ичимлик суви билан барқарор таъминлаш давлатнинг асосий вазифаларидан бири сифатида белгиланган. Шундай қилиб, ичимлик суви таъминоти ташкилотлари учун сув олиш квотасини ажратиш амалиёти ҳуқуқий жиҳатдан аниқланган механизмдир. Ушбу квота уларнинг меъёрий эҳтиёжлари ҳамда аҳолининг келгусидаги ўсиш прогнозларидан келиб чиқиб белгиланади, бу эса сув ресурсларидан самарали ва барқарор фойдаланишни таъминлайди.

Шунингдек, сув олиш квотасини белгиловчи ташкилотлар аҳолининг сувга бўлган ҳақиқий эҳтиёжларини баҳолашлари керак. Бу баҳолашда аҳолининг демографик ўсиши, сув истеъмоли статистикаси ва турли секторлардаги сув талаблари ҳисобга олинади. Мисол учун, аҳоли, аҳоли пунктлари ва шаҳарлардаги сув истеъмоли прогнозлари, санитар-гигиеник нормалар, шунингдек келгусидаги инфратузилма ривожланиши кўшимча ҳисобга олинади. Бу эса сув ресурсларининг оқилона тақсимланишини ва сув таъминоти барқарорлигини таъминлайди. Ичимлик суви таъминоти ташкилотлари сув олиш квотаси доирасида фаолият юритади ва мазкур квотадан ортқча

фойдаланиш ҳуқуқи йўқ. Бу нормалар қонунчиликда сув ресурсларини муҳофаза қилиш ва улардан самарали фойдаланиш принципларига асосланган. Шунингдек, сув олиш квотасини ўз вақтида ва барқарор равишда таъминлаш аҳоли саломатлиги ва ижтимоий барқарорликка ижобий таъсир кўрсатади, шу билан бирга, сувдан фойдаланишдаги ҳуқуқбузарликларнинг олдини олади.

Ичимлик суви таъминоти ташкилотлари учун сув олиш квотасини ажратиш ҳуқуқий жиҳатдан асосланган механизм бўлиб, у сув ресурсларидан оқилона ва барқарор фойдаланишни таъминлайди, аҳолининг келгусидаги эҳтиёжларини ҳисобга олади ва қонунчиликда белгиланган нормалар билан мувофиқлаштирилган. Бу механизм сув ресурсларини муҳофаза қилиш, сув таъминоти барқарорлигини таъминлаш ва ижтимоий аҳамиятга эга бўлган хизматларни узлуксиз бажариш учун муҳим аҳамиятга эга.